

УДК 371.124

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2020.72-2.47>

Улатова І. П.

ПРОФЕСІЙНИЙ САМОРОЗВИТОК ВИКЛАДАЧА-ПОЧАТКІВЦЯ

Порушується проблема пошуку ефективних форм методичної роботи з викладачами-початківцями.

Мета статті полягає в обґрунтуванні та визначенні суті поняття «викладач-початківець» закладу вищої освіти, аналізі проблем викладацької діяльності малодосвідчених педагогів, виокремленні особливостей функціонування «Школи викладача-початківця» як результативної форми професійного саморозвитку.

Дослідження спирається на серію методів: спостереження, педагогічний експеримент, аналіз, узагальнення.

Проаналізовано типові організаційні проблеми, основні методичні недоліки, що виявлені під час викладацької діяльності малодосвідчених педагогів. Виявлено позитивні моменти в їх педагогічній діяльності: доброзичливий психологічний клімат, коректність, намагання задіяти усіх присутніх, використання схем і таблиць, групових форм роботи, розв'язання творчих завдань, упровадження різних прийомів і методів активізації студентів.

Наведено результати анкетування викладачів-початківців. ефективні форми проведення занять «Школи викладача-початківця», серед яких зазначено науково-методичні семінари, семінари-практикуми, тренінги, майстер-класи, індивідуальні консультації, опрацювання методичної літератури з подальшим її аналізом тощо, ефективною формою підвищення науково-методичного рівня викладача-початківця закладу вищої освіти є система індивідуального наставництва.

Наголошено на сучасній формі професійного вдосконалення педагогів, відповідно Концепції розвитку педагогічної освіти (2018), педагогічній інternатурі, яка є формою післядипломної педагогічної освіти, передбачає систематичну роботу педагогічного працівника над формуванням та вдосконаленням власної педагогічної майстерності впродовж першого року роботи і має сприяти прискореному професійному становленню педагога-початківця.

Ключові слова: *малодосвідчений педагог, викладач закладу вищої освіти, наставництво, педагогічна інternатура, професійне вдосконалення.*

Актуальність проблеми дослідження зумовлена, з одного боку, об'єктивною суспільною необхідністю вдосконалення професійної діяльності викладача-початківця закладу вищої освіти відповідно до нормативних документів МОН України, вимог, пов'язаних із процесом оновлення вищої освіти, а з другого боку, очевидною недостатньою розробленістю досліджуваної проблеми. Актуальність проблеми фахового становлення викладача-початківця посилюється *суперечностями* між: необхідністю підготовки випускників, здатних вирішувати методичні завдання й проблеми, що виникають у реальних ситуаціях викладацької діяльності, та спрямованістю діяльності викладачів-початківців діяти за зразком; освітнім потенціалом різноманітних педагогічних технологій інтенсифікації професійної підготовки майбутніх учителів, які орієнтовані на інтерактивне, особистісно-діяльнісне, розвивальне навчання, та реальною недостатньою ефективною педагогічною підготовленістю до їх реалізації в процесі фахової підготовки студентів.

Аналіз наукових досліджень засвідчив, що науковці опрацьовували такі аспекти проблеми, як: *підготовка викладачів вищої школи* (О. Мороз, Т. Федірчик, С. Шара), *проблеми адаптації викладачів-початківців до професійної діяльності та педагогічні умови успішності професійної діяльності* (Я. Абсаямова, Л. Ткачук, С. Хатунцева, К. Чучиліна, Г. Шулдик), *професійний розвиток* (В. Ільчук, Ю. Мацкевич, С. Пашенко, Р. Цокур, Т. Шестакова). Проте наукові розвідки щодо зазначеної проблеми залишаються недостатньо розробленими [1; 2; 4; 5; 7; 8; 9; 10; 11; 12; 13].

Метою статті є обґрунтування та визначення сутності поняття «викладач-початківець» закладу вищої освіти, аналізі проблем малодосвідчених педагогів, виокремлення особливостей функціонування «Школи викладача-початківця» як форми методичної діяльності освітян у закладі вищої освіти.

У тлумачному словнику сучасної української мови [6] визначення «початківець» використовується у сполученні зі словами, що означають професію, певне заняття, особу, що починає працювати в певній галузі».

Під терміном «молодий викладач вищої школи» Т. Федірчик, розуміє педагога, який працює на посаді науково-педагогічного працівника чотири-п'ять років, незалежно від віку, та проходить процес професійного й особистісного розвитку в процесі науково-педагогічної діяльності в умовах освітнього середовища вищого навчального закладу [7]. Науковець зауважує, що синонімом до поняття «молодий викладач» доцільно й можливо використовувати поняття «викладач-початківець».

Аналіз результатів анкетування викладачів-початківців засвідчив, що 58 % респондентів не задоволені своєю професійною підготовкою і вони бажають удосконалюватися з питань науково-теоретичної, психологічної та методичної підготовки. Відносно форм підвищення рівня своєї кваліфікації 75 % викладачів відповіли, що віддають перевагу семінарам-практикумам, 25 % – самоосвіті та діяльності в творчій групі. Аналіз результатів щодо зазначення респондентами тематики методичних семінарів засвідчив, що 50 % викладачів обрали актуальну для них проблему: «Педагогічна техніка викладача під час заняття».

У процесі дослідження рівня методичної підготовки викладачів-початківців, під час навчальних занять, аналізувалась структура лекції, зміст завдань для самостійної роботи, стиль викладання, темп викладу матеріалу; оптимальне використання наочних засобів навчання, контакт з аудиторією тощо.

Серед типових *організаційних проблем* більшості молодих фахівців слід зазначити проблеми щодо оформлення конспектів занять, навчальних програм, не раціональне використання часу навчального заняття, низький темп заняття, майже всі викладачі не встигали реалізувати заплановане, тому завершення розгляду питання вони залишали на наступне заняття. На початку заняття не ставиться його мета, відсутні уміння давати чіткі інструкції до виконання завдань студентами, не завжди відбувається дотримання регламенту роботи студентів, спостерігається імпровізація, як наслідок неретельної підготовки викладача.

До основних *методичних недоліків*, які були встановлені під час відвідування навчальних занять викладачів-початківців можна віднести порушення наукового стилю викладання, відсутність логічного викладу матеріалу, умінь робити логічні переходи між змістовими блоками лекції, формулювати висновки; підводити підсумки заняття; спостерігається надання студентам готових знань, замість організації пошукової діяльності, встановлено низький рівень володіння методикою контролю: під якого домінують репродуктивні завдання, немає логіки під час опитування, відповіді студентів не аналізуються і не завжди оцінюються, багато часу витрачається на диктування того, що можна підготувати за допомогою комп'ютера. Під час підготовки і проведення семінару залучається максимум 5 – 8 студентів із 25, під час виступів-доповідей спостерігається читання ними тексту по 15 – 20 хвилин.

Позитивним у діяльності викладачів-початківців слід зазначити доброзичливий психологічний клімат, коректність, чітка організація заняття, постановка мети, актуалізація, намагання задіяти усіх присутніх, використання групових форм роботи та розв'язання творчих завдань, використання узагальнюючих схем і таблиць. Викладачі-початківці намагаються застосовувати прийоми і методи активізації пізнавальної діяльності студентів на лекції, впроваджувати різні форм організації їх навчальної діяльності, застосовувати сучасні технології.

У цілому рівень проведення навчальних занять коливався від середнього до достатнього, але слід зазначити, що більш ніж достатній рівень продемонстрували 25 % викладачів-початківців.

Незважаючи на те, що ефективною формою підвищення науково-методичного рівня викладача-початківця закладу вищої освіти є система індивідуального наставництва, однак, під час спілкування з молодими колегами, було встановлено, що деякі викладачі навіть на уявляють, що в них повинен бути педагог-наставник.

Установлення наставництва для молодих колег на кафедрі має базуватися на самостійному виборі викладачем-початківцем наставника. Зазначимо, що робота на кафедрі з наставництва повинна проводитися відповідно до «Положення про наставництво», плану професійного становлення викладача-початківця, методичних рекомендацій щодо роботи кафедри з викладачами-початківцями щодо їхнього професійного становлення.

Слід зазначити, що новою формою професійного вдосконалення, відповідно Концепції розвитку педагогічної освіти (2018) є педагогічна інтернатура, яка має сприяти прискореному професійному становленню педагога-початківця [3]. У Концепції наголошується, що особи, які після завершення навчання вперше обійняли посаду педагогічного працівника, мають пройти однорічну педагогічну інтернатуру (система заходів, спрямованих на підтримку педагога, призначеного на посаду вперше) в статусі педагога-стажиста (у цей період вони мають отримати досвідченого наставника), тому педагогічна інтернатура, як форма післядипломної педагогічної освіти, передбачає систематичну роботу педагогічного працівника над формуванням та вдосконаленням власної педагогічної майстерності впродовж першого року роботи.

Однак проблема наставництва не є новою в освіті. На превеликий жаль, у багатьох випадках вона здійснюється формально не тільки в закладах загальної середньої освіти, але й закладах вищої освіти. тому розв'язання проблеми наставництва дасть можливість управляти процесом професійного становлення педагога-початківця, розвивати їхні професійні здібності, набувати педагогічної майстерності.

Доцільним вважаємо відвідування малодосвідченими викладачами занять педагогів не тільки своєї кафедри, але й інших кафедр закладу вищої освіти.

Із метою надання методичної допомоги зазначеній категорії викладачів ЗВО доцільно організувати для них роботу «Школи-викладача-початківця», основним завданням якої є не тільки озброєння фаховими знаннями, а й подолання труднощів методичного характеру, формування в них розуміння цілей і завдань власної педагогічної діяльності, потреби в розвитку творчого потенціалу, досягнення професійних вершин.

Серед ефективних форм проведення занять «Школи викладача-початківця» слід зазначити науково-методичні семінари, семінарів-практикуми, тренінги, майстер-класи, індивідуальні консультації, опрацювання методичної літератури з подальшим її аналізом тощо. Такі форми роботи дають можливість здійснювати підвищення мотивації викладачів-початківців щодо постійної їх самоосвіти, саморозвитку, самовдосконалення.

Під час занять «Школи викладача-початківця», надається допомога в опануванні механізмами переходу від масово-репродуктивних форм і методів викладання до індивідуально-творчих, у підготовці до професійного, компетентного входження у викладацьку професію; доцільним є впровадження ІКТ-технологій, що дає можливість організувати інтерактивне навчання, демонструвати можливості сучасних засобів навчання й використання їх в освітньому процесі.

Ефективність функціонування «Школи викладача-початківця» залежить від ретельного планування тематики занять, зміст яких визначається першочерговими проблемами й найбільш типовими труднощами, з якими стикаються молоді фахівці. Так, важливими вважаємо розгляд таких питань, як: «Психологічні

компоненти успішності педагогічної діяльності»; «Робота з обдарованою молоддю», до аналізу яких варто залучати практичного психолога, підготувати для викладачів методичні рекомендації щодо практичної діяльності з обдарованими студентами. Актуальною для викладачів-початківців є проблема організації та проведення наукової роботи викладачами (написання дисертації), а також питання щодо написання наукових робіт зі студентами.

Слід наголосити, що практична спрямованість засідань «Школи викладача-початківця» забезпечує відпрацювання наукових знань, здобутих під час теоретичної частини, бо саме виконання практичних завдань допомагає викладачам опанувати елементами педагогічної техніки, майстерності, прийомами педагогічного спілкування тощо. Під час практичної частини семінару викладачам доводиться виконувати творчі завдання, вирішувалися педагогічні ситуації за темою семінару, самостійно долати всілякі бар'єри психолого-педагогічного характеру, небажання й незрозуміння, навіть власні елементарні лінощі, у наслідок чого вони відчують ситуацію успіху.

Отже, під час таких семінарів-практикумів більш зрозумілою, для його організаторів, стає стратегія й тактика корекції професійних дій та педагогічного зростання викладача-початківця. Така методика проведення семінарів викликає інтерес молодих викладачів до дидактики, інтерактивних методів навчання, бажання поглибити й проаналізувати свої психолого-педагогічні знання, уміння, досвід, мотивує до здійснення педагогічної рефлексії.

Дослідженням встановлено, що ефективною формою методичного вдосконалення для викладачів-початківців є заохочення їх до участі у майстер-класах, творчих зустрічах із педагогами закладів освіти. Залучення викладачів-початківців до співпраці з закладами освіти дає можливість озброїти їх умінням переносити наукові дидактичні розробки до практики вищої школи, допомагає віднайти свій авторський стиль педагогічної діяльності, проводити свої заняття з урахуванням особливостей аудиторії та специфіки свого предмета. Зазначені заходи забезпечують опанування викладачами-початківцями передовим педагогічним досвідом. Наприкінці навчального року викладачі-початківці, презентують власні методичні надбання, практичну складову рівня їх фахової майстерності під час проведення навчальних занять.

Висновки. Таким чином, відвідування занять «Школи викладача-початківця», як форми методичної діяльності освітян у закладі вищої освіти, сприяє значному підвищенню їх методичного рівня, опануванню інтерактивними і груповими методиками проведення занять, ефективному використанню комп'ютера як сучасного засобу навчання тощо, однак вищезазначене не може замінити інші форми науково-методичної діяльності викладачів (співпрацю з колегами кафедри, наставництво, самоосвіту тощо).

Використана література:

1. Абсаямова Я. В. Професійна адаптація молодих викладачів іноземної мови до роботи у вищих технічних навчальних закладах : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Інститут вищої освіти АПН України. Київ, 2005. 207 с.
2. Ільчук В. В. Педагогічні умови професійного саморозвитку викладачів фахових дисциплін у вищих аграрних навчальних закладах : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. Вінниця, 2016. 254 с.
3. Концепція розвитку педагогічної освіти: наказ Міністерства освіти і науки України від 01.07.2018 р. № 776). URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-konceptsiyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti> (дата звернення: 09.01.2020).
4. Мороз О. Г., Падалка О. С., Юрченко В. І. Викладач вищої школи: психолого-педагогічні основи підготовки. Київ : НПУ, 2006. 206 с.
5. Пашенко С. Ю., Мацкевич Ю. Р. Розвиток професійної самосвідомості молодого викладача вищого навчального закладу. *Пед. процес: теорія і практика*: зб. наук. пр. / Київ. ун-т імені Бориса Грінченка, Благод. фонд імені Антона Макаренка. Київ : Едельвейс, 2013. Вип. 2. С. 156–165.
6. Тлумачний словник сучасної української мови. 2010. URL: <http://sum.in.ua/s/pochatkivecj> (дата звернення: 10.01.2020).
7. Федірчик Т. Д. Теоретико-методичні засади розвитку педагогічного професіоналізму молодого викладача вищої школи в процесі науково-педагогічної діяльності : дис. ... докт. пед. наук : 13.00.04 / Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих. Київ, 2016. 452 с.
8. Хатунцева С. М. Педагогічні умови адаптації викладача-початківця до професійно-педагогічної діяльності у вищому навчальному закладі : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди. Х., 2004. 204 с.
9. Цокур Р. М. Формування потенціалу професійного саморозвитку в майбутніх викладачів вищої школи у процесі магістерської підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Південноукраїн. держ. педагог. ун-т імені К. Д. Ушинського. Одеса, 2004. 21 с.
10. Чучиліна К. С. Чинники професійного успіху молодих фахівців у сучасному українському суспільстві : дис. ... канд. соц. наук : 22.00.04 / Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Харків, 2016. 204 с.
11. Шара С. О. Професійно-педагогічна адаптація молодих викладачів вищих навчальних закладів непедагогічного профілю : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / ДВНЗ «Переяслав-Хмельницьк. держ. педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Переяслав-Хмельницький, 2013. 20 с.
12. Шестакова Т. В. Формування готовності майбутніх педагогів до професійного самовдосконалення : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Ін-т вищої освіти АПН України. Київ, 2006. 20 с.
13. Шуддик Г. О., Ткачук Л. В. Психолого-педагогічні особливості адаптації викладача-початківця до науково-педагогічної діяльності у вищому навчальному закладі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»* Серія: Психологія. 2016. Вип. 3. С. 224–232. URL: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/> (дата звернення: 14.01.2020).

References:

1. Absalyamova, Ya. (2005). Professionalna adaptatziia molodyh vykladachiv inozemnoi movy do roboty u vyshchih tehnicnyh zakladah [Professional adaptation of young foreign languages teachers to work at a technical higher educational institution]. Candidate's thesis. Kyiv, Instytut vischoyi osvity APN Ukrayini [in Ukrainian].
2. Ilchuk, V. V. (2016). Pedagogichni umovy profesiynogo samorozvytku vykladachiv fahovih dystsyplin u vyshchih agrarnykh navchalnykh zakladah [Pedagogical conditions of professional self-development of specialty subjects teachers at agricultural higher educational institutions]. Candidate's thesis. Vinnytsya: Vinnytskyi derzhavnyi pedagogichnyi universytet imeni Myhayla Kotsyubynskoho [in Ukrainian].
3. Kontseptsyya rozvytku pedagogichnoyi osvity: nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrayiny vid 01.07.2018 r. # 776 [The Concept of Development of Pedagogical Education]. Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-koncepciyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti> [in Ukrainian].
4. Moroz, O. H., Padalka O. S., Yurchenko, V. I. (2006). Vykladach vyschoyi shkoly: psykologo-pedagogichni osnovy pidgotovky [Higher Education Lecturer: Psychological and Pedagogical Fundamentals of Training]. Kiyiv: NPU, 206.
5. Paschenko, S. Yu., Matskevych, Yu. R. (2013). Rozvytok profesiynoi samosvidomosti molodoho vykladacha vyschogo navchalnogo zakladu [Development of Professional Consciousness of a Beginner Lecturer at a Higher Educational Institution]. Ped. protses: teoriya i praktika [Pedagogical Process: Theory and Practice]. Kiyiv: Edelveys, 2, 156–165 [in Ukrainian].
6. Tlumachnyi slovnyk suchasnoyi ukrayinskoyi movi (2010). [Lexicon of Contemporary Ukrainian Language] Retrieved from <http://sum.in.ua/s/pochatkivecj> [in Ukrainian].
7. Fedirchik T. D. (2016). Teoretyko-metodichni zasady rozvytku pedagogichnogo profesionalizmu molodogo vykladacha vyschoyi shkoly v protsesi naukovo-pedagogichnoyi diyalnosti [Theoretical and methodological principles of the development of pedagogical professionalism of beginner lecturers at higher education in the process of scientific and pedagogical activity]: Doctor's thesis. Institut pedagogichnoyi osvity i osvity doroslih. Kiyiv, 452 [in Ukrainian].
8. Hatuntseva, S. M. (2004). Pedagogichni umovy adaptatsiyi vykladacha-pochatkivtsya do profesiyno-pedagogichnoyi diyalnosti u vyschomu navchalnomu zakladi [Pedagogical conditions to adapt a beginner lecturer to professional and pedagogical activity in a higher educational institution]. Candidate's thesis. Harkiv, 204 [in Ukrainian].
9. Tsokur R. M. (2004). Formuvannya potentsialu profesiynogo samorozvytku v maybutnih vykladachiv vyschoyi shkoli u protsesi magisterskoyi pidgotovky [Forming potential of professional self-development in future lecturers when studying for master's degree]. Extended abstract of candidate's thesis. Odesa, 21 [in Ukrainian].
10. Chuchylina K. S. (2016). Chynnyki profesiynogo uspihu molodyh fahivtsiv u suchasnomu ukrayinskomu suspilstvi [Factors of professional success of young professionals in the modern Ukrainian society]. Candidate's thesis. Harkiv, 204 [in Ukrainian].
11. Shara S. O. (2013). Profesiyno-pedagogichna adaptatsiya molodih vykladachiv vyshchih navchalnykh zakladiv nepedagogichnogo profilyu [Professional and pedagogical adaptation of young teachers of higher educational institutions of non-pedagogical profile]. Extended abstract of candidate's thesis. Pereyaslav-Hmelnytskyi, 20 [in Ukrainian].
12. Shestakova, T. V. (2006). Formuvannya gotovnosti maybutnih pedagogiv do profesiynogo samovdoskonalennya [Forming future teachers' readiness for professional self-improvement]. Extended abstract of candidate's thesis. Kiyiv, 20 [in Ukrainian].
13. Shuldik, H. O., Tkachuk L. V. (2016). Psykologo-pedagogichni osoblyvosti adaptatsiyi vykladacha-pochatkivtsya do naukovo-pedagogichnoyi diyalnosti u vyschomu navchalnomu zakladi [Psychological and pedagogical peculiarities of beginner lecturer adaptation to scientific-pedagogical work in a higher educational institution]. Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia» Seriya: Psykholohiia [Scientific Notes of the National University "Ostroh Academy", Series: Psychology]. Retrieve from <http://nbuv.gov.ua/UJRN/> [in Ukrainian].

Upatova I. P. Professional self-development of beginner lecturers

The article deals with the issue of searching for effective forms of methodical beginner lecturers.

The aim of the article is to explain and define the concept beginner lecturer at an establishment of higher education, analyze the issues inexperienced teachers face at work, point out the features of running «School for beginner lecturers» as an effective form of professional self-development.

The research uses a number of methods: observation, pedagogical experiment, analysis, generalization.

The article analyzes the typical organizational issues, basic methodical defects detected during teaching by inexperienced teachers. Positive moments are educed in the pedagogical activity: a benevolent psychological environment, correctness, an attempt to involve all students, use of charts and tables, group forms of work, creative tasks, introduction of different receptions and methods of stimulating students. The results of the questionnaire for beginner lecturers are presented. The research shows that the level of classes were from middle to sufficient. More than 25 % of beginner lecturers had a level higher than sufficient.

*The findings prove that the efficiency of running «School for beginner lecturers» depends on detailed planning of classes topics, their contents deal with high-priority issues and most typical difficulties young specialists face. The author stresses that the modern form of professional teacher development, according to *The Framework of Developing Pedagogical Education* (2018), pedagogical internship, which is the form of post-graduation pedagogical education, means systematic teacher's work on forming and developing own pedagogical mastery during the first work year and must assist increased professional becoming of beginner lecturers.*

Key words: *inexperienced teacher, lecturer at an establishment of higher education, mentorship, pedagogical internship, professional development.*